

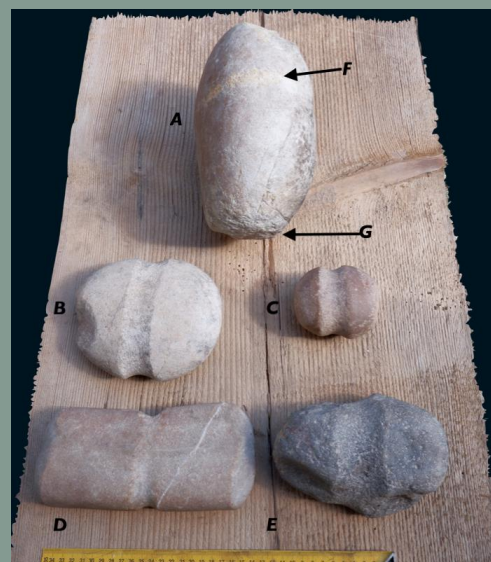
Kremenica, dôležité a opomenuté nálezisko?

Martin Solivajs, Banská Bystrica

Prírodné zaujímavosti Prírodnej pamiatky Kremenica pri Horných Pršianoch sú verejnosti známe. Ide o územie, kde pôvodné horniny ako dolomity a vápence boli vplyvom hydrotermálnej činnosti nahradené roztokmi kyseliny kremičitej čím sa silicifikovali. Neskôr boli okolité horniny denudačnými procesmi odplavené a tak vznikli morfológicky pestré a zaujímavé steny, chrbáty, skalné veže a jaskyne. Prívetivá prírodná scenéria však pokrýva kultúrno – historický kontext miesta, ktorý nespomína ani náučná tabuľa.

Prírodná pamiatka Kremenica neďaleko Horných Pršian bezpochyby patrí k najvýznamnejším náleziskám ťažobnej kamennej industrie v banskobystrickom regióne. V počiatkoch nového milénia sa v nechránenej (v pravo od prístupovej cesty) časti prírodnej pamiatky podarilo povrchovým amatérskym zberom získať približne 60ks kamenných mlatov a ich úlomkov, bez žliabku, s čiastočným žliabkom, prípadne s kompletným obežným žliabkom (obr. 1). Z informácií, ktoré nám boli odprezentované vyplýva, že na mieste prebiehala rozsiahla ťažba silicitových jadier, veľmi pravdepodobne už v neolite (nie je definitívne vylúčené, že ešte skôr). Vysoký počet mlatov bez obežného žliabku, množstvo rozbitých mlatov a ich výrazne opotrebované pracovné plochy vypovedajú o náročnom získavaní tvrdej a húževnatej suroviny.

Na mieste jednoznačne dochádzalo k častému zlyhávaniu kamennej industrie, preto sa baníci snažili nepridávať nástrojom svojou prácou hodnotu (neoplatilo sa im niekoľko hodín vyrábať kamenné kladivo, keď sa im za pár minút ťažby rozbilo). Ďalšou veľmi závažnou skutočnosťou je fakt, že takmer identické mlaty sa nachádzajú aj na Španej Doline – Pieskoch. Tie však majú vo väčšine prípadov výrazne hlbší a kvalitne prevedený obežný žliabok, ktorý stabilizoval kameň v drevenej násade.

Obr. 1 –A: mlat Kremenica,
B: diskovitý mlat Piesky,
C: drobný (detský) mlat Piesky
D: sekerovitý mlat Piesky,
E: kladivovitý mlat piesky,
F: náznak žliabku,
G: výrazne opotrebená
pracovná plocha

Obr. 2 – jaskyňa v oblasti Kremenia

Počas rozhovorov s amatérmi sme sa dozvedeli, že Kremeniu nepovažujú len za praveký ateliér na výrobu silicitovej industrie, ale aj za miesto výroby kamenných mlatov, ktoré boli používané pri ťažbe medených rúd na Španej Doline – Pieskoch. Vyskytuje sa tam totiž veľké množstvo hladkých okruhliakov, ktoré boli na Kremeniu transportované ľadovcom. Rôzne kremence a andezity môžeme pozorovať priamo v areály Kremenej, ale aj v bezprostrednom okolí (prístupová cesta). Práve z kremenca a andezitu je vysoké percento kamenných mlatov z Pieskov. Azda najzaujímavejší bude citát podľa Točík, Bublová 1985 str.85. “Okruhliaky, prispôsobené na mlaty, boli z najbližšieho okolia. Väčšina pochádza z rieky Hrona, menej zo Starohorského potoka a potoka Bystrica. Približne polovica mlatov je z kremenca, ktorý je zastúpený v okolitých pohoriach (Veľká Fatra a Nízke Tatry), podobne ako rôzne druhy granitov – granodioritov, amfibolitov, vápenca. Okrem riečnych okruhliakov pomerne často sa vyskytuje andezit, ktorý pochádza z najsevernejších oblastí Kremnických hôr (určenie Ľ. Illášová)”. Na základe týchto skutočností, môžeme s vysokou mierou pravdepodobnosti predpokladať, že časť (možno veľká) kamenných mlatov nájdených na Španej Doline – Pieskoch bola skutočne vyrobená a donesená z oblasti Kremnických hôr, konkrétne z miesta, ktoré voláme Kremenia, kde sa stretávajú takmer všetky horniny uvedené pánom Točíkom a pani Bublovou. Treba mať na pamäti, že na výrobu obežného žliabku mlatu, je potrebný ostrý a húževnatý materiál (silicity), ktorý Kremenej dominuje.

Do popredia sa však vynára otázka, na ktorú nevieme definitívne odpovedať. Kedy a ktorou kultúrou sa mlaty začali produkovať a používať? Na ložisku medi Rudná Glava v Srbsku sa našlo veľké množstvo kamenných mlatov, ktoré boli používané výlučne na ťažbu medených rúd nositeľmi vinčianskej kultúry, fázy Pločník 1 (Jovanovič 1982). Kultúra sopot, teda derivát kultúry starčevo – cris, ktorú významne ovplyvnila kultúra vinča, bola štartérom kultúry lengyel, teda kultúry o ktorej pôsobení na súčasnom území Banskej Bystrice máme dôkazy (Hájny Diel, Fončorda). V uvedených intenciách môžeme uvažovať, že používanie kamenných mlatov, mohlo byť určitou kultúrnou špecifikáciou konkrétnych metalurgicky orientovaných klanov?, prípadne osôb, ktoré ťažili a spracúvali nielen silicity (významnú neolitickú a eneolitickú surovinu), ale aj medené rudy.

Vzhľadom na vyššie uvedené môžeme prepokladať, že korene kultúrneho prejavu siahajú na balkánsky poloostrov. Je dôležité napísať, že v priestore Kremenej sa doposiaľ našla len keramika z bronzovej doby (Ušiak/Hrončiak 2000, 179, 180) avšak ich ťažbu v rannom metaliku dokladuje 100 exemplárov z eneolitickej lokality Hájny Diel (lengyelská kultúra), ktoré korešpondujú so zmieneným surovinovým zdrojom neďaleko Horných Pršian (Kvietok, Ferenc 2012).

Obr. 3 – areál výskytu kamenných mlatov

V týchto súvislostiach môžeme uvažovať, že práve lengyelská kultúra s priezračnými historickými väzbami na prostredie dolného toku Dunaja a vyspelé kultúry balkánskeho polostrova mohla byť prvou, ktorá používanie kamenných mlatov s obežným žliabkom zaviedla v rámci bystrického regiónu, pričom používanie spomenutej kamennej industrie mohlo kontinuovať aj v neskorších fázach praveku.

Nedostatočné informácie by mohol podporiť systematický výskum v priestore prírodnej pamiatky Kremenica, ktorý by výrazne osvetlil počiatky ťažby nielen silicítov, ale aj medených rúd na pravekom ložisku európskeho významu, akým Špania Dolina (Piesky) bez najmenšej pochyby bola. Na záver považujeme za nutné uviesť, že kamenné mlaty so žliabkom sa v rámci Slovenska, na žiadnom ložisku kovu doposiaľ nenašli!

Literatúra:

*Jovanovič B., 1982, Rudna Glava - Najstarije rudarstvo bakra na Centralnom Balkanu 1982 str. 59.

*Kvietok M., Ferenc Š. Analýza kamennej industrie z okolia Banskej Bystrice, Zborník SNM, 2012, str. 30

*Točík A., Bublová H., 1985, Príspevok v výskumu zaniknutej ťažby medi na Slovensku str.85, 86

*Ušiak P./R. Hrončiak: Prieskum ložiska limnokvarcitu pri Horných Pršanoch. AVANS 1998, 2000, str. 179, 180